

as the special knowledge and skills necessary for this type of activity. The model of psychological support for the formation and development of the professional identity of future teachers in the learning process is the main component of the psychological support of the individual in the process of professional training and aims to fully realize the personal social and psychological potential, to meet the needs of the future teacher in his professional self-actualization. The results of implementation of the model of psychological support of development and formation of professional identity of future teachers are highlighted in the article. The obtained result reflect the growth in experimental groups in the number of individuals, with the improved indicators of the formed pedagogical professional identity.

The results of the molding experiment confirmed the effectiveness of the implemented model of psychological support for the development and formation of the professional identity of future teachers. The formation of indicators of pedagogical identity is an argument in favor of the need for a systematic and purposeful implementation of the model of psychological support for the professional identity of the future teacher among students of pedagogical higher educational institutions.

Key words: model of psychological support, professional identity, professional reflection, personal growth, self-determination, self-actualization.

Стаття надійшла 31 травня 2018 р.

УДК 159.9

А. В. Марчук

ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Розкрито поняття і проаналізовано основні підходи до сутності, структури, функцій та змісту професійної самосвідомості. Розглянуто провідні теоретичні аспекти проблеми професійної самосвідомості як основи професіоналізму практичного психолога.

Простежено зв'язок самосвідомості з розвитком особистості; охарактеризовано структуру самосвідомості як єдність трьох компонентів: когнітивного, афективного і поведінкового; наведено змістову характеристику професійної самосвідомості; визначено структурні компоненти професійної самосвідомості практичного психолога; розкрито зв'язок особистісної і професійної самосвідомості з процесом професійного становлення та професіоналізмом практичного психолога.

Ключові слова: самосвідомість, професійна самосвідомість, структура самосвідомості, самооцінка, саморегуляція, самопізнання.

Постановка проблеми. Суттєві зміни, що відбуваються в суспільстві на сучасному етапі, зумовили впровадження психології у різні сфери його життєдіяльності. Це спричинило зростання попиту на практичних психологів, вимог до них та до їхнього професіоналізму. У формуванні й підвищенні фахового рівня практичних психологів вагому роль відіграє їх особистісний розвиток. Ланкою, яка пов'язує особистість і професійну діяльність, виступає професійна самосвідомість, сформованість якої дозволяє досягати високих результатів у професійній діяльності. Професіоналізм практичного психолога необхідно розглядати не тільки як досягнення ним високих результатів у професійній діяльності, але й як комплекс психологічних компонентів, внутрішнє ставлення людини до праці, стан її психічних функцій.

Стан дослідження. У своїх розвідках А. А. Деркач, В. Г. Зазичкін, А. К. Маркова, Т. Л. Міронова пропонують дослідження чинників, що сприяють розвитку професіоналізму практичних психологів, та визначення критеріїв його оцінки.

Увагу й інтерес сучасні науковці А. С. Гусева, А. А. Деркач та інші зосереджують на вивченні професійної самосвідомості представників різних професійних груп, але недостатньо повно розглядають питання взаємозв'язку розвитку професійної самосвідомості і професіоналізму практичних психологів.

Тимчасом аналіз особливостей професійної самосвідомості практичних психологів у взаємозв'язку з їх професіоналізмом дасть можливість розкрити особливості становлення і розвитку психолога як фахівця, встановити чинники, які сприяють підвищенню професійного рівня практичного психолога.

Мета статті – висвітлити теоретичні аспекти проблеми професійної самосвідомості як основи професіоналізму практичного психолога.

Виклад основних положень. Аналіз проблеми розвитку самосвідомості засвідчує, що становлення самосвідомості пов'язане зі становленням особистості. Цей зв'язок розглядається психологами у контексті проблеми розвитку, а також теорії єдності свідомості й діяльності.

Важливим для нашого дослідження є положення щодо зв'язку самосвідомості з розвитком особистості, яке дає змогу трактувати самосвідомість як важливу умову розвитку і вдосконалення людини за рахунок її специфічних функцій, таких як самопізнання, самооцінка, самоконтроль, саморегуляція, суб'єктивність.

Самосвідомість, як вважає В. В. Столін: є регулятором поведінки, що впливає на розвиток особистості; виступає чинником детермі-

нації поведінки людини; є утворенням, яке багато у чому визначає спрямованість діяльності людини, її поведінку у ситуаціях вибору, контакти з людьми [18]. На думку Л. І. Анциферової, самосвідомість має відчутний мотиваційний потенціал, зумовлює процеси самовдосконалення і розвитку особистості, спричиняє зміни нею свого життєвого шляху [1].

Результати наукових психологічних досліджень вказують на те, що розвиток свідомості пов'язаний з якісними змінами, які характеризуються зростанням активності особистості, ускладненням способів пізнання себе. Ця особливість розвитку самосвідомості свідчить про те, що вона є однією з внутрішніх механізмів розвитку особистості.

Особливий інтерес становлять дослідження структури самосвідомості. Кількість компонентів, які входять до структури самосвідомості, у розвідках учених коливається від двох до шести. І. С. Кон, Б. Д. Паригін, В. В. Столін, І. І. Чеснокова та інші розглядають трьохкомпонентну структуру [10; 15; 18; 19], відмінності є у наповненості кожного компонента структурними елементами. Вважаємо за доцільне спиратися на визначення структури самосвідомості як єдності трьох компонентів: когнітивного (знання про себе), афективного (ставлення до себе, самооцінка) і поведінкового (саморегуляція) [10; 16; 19].

Когнітивна складова – образ «Я» утворює внутрішнє ядро особистісних уявлень людини про себе. За концепцією К. Роджерса [17], уявлення про себе – це організована система понять, які усвідомлюються різноступеневі. Ця система містить: уявлення про свої здібності і можливості; уявлення про себе як про суб'єкта взаємодії з іншими людьми і навколишнім середовищем; оціночні якості, як впливають з досвіду; цілі та ідеали, що мають різну цінність для особистості.

Емпіричним індикатором розвитку самосвідомості у рамках когнітивної складової може бути характер взаємовідносин між образом «Я реальне» та «Я ідеальне». «Я реальне», як зазначає Р. Бернс, – це установки, пов'язані з сприйняттям людиною своїх актуальних здібностей, ролей, статусу, тобто з її уявленнями про те, якою вона є насправді. «Я ідеальне» – це установки, пов'язані з її уявленнями про бажаний варіант свого розвитку [2].

«Я ідеальне» складається з низки уявлень, які відбивають прагнення людини. Г. Олпорт вважає, що «Я ідеальне» відображає цілі, які людина пов'язує зі своїм майбутнім [14].

Досліджуючи проблему особистісного розвитку, більшість науковців вважають, що певна розбіжність «Я реального» і «Я ідеального» визначає наявність здатності і готовності до розуміння себе, а їх зближення інтерпретується як відсутність таких. Помірковане наближення

«Я ідеального» й «Я реального» характеризується проявом готовності та здатності до розуміння самого себе, до саморозвитку і самовдосконалення. Це підкреслює зв'язок самосвідомості з розвитком особистості, а також закріплює за самосвідомістю потенціал, який обумовлює прояв активності особистості, її прагнення до саморозвитку.

Емоційна сторона самосвідомості являє собою поєднання загального емоційного ставлення до себе і ставлення власне оцінювально-го. Науковцями доведено, що результати інтегративної роботи у сфері самопізнання і у сфері емоційно-ціннісного ставлення до самого себе об'єднуються в особливе утворення самосвідомості особистості – в її самооцінку.

Вважаємо, що рівень самооцінки визначається рівнем сформованості певних якостей особистості, а також рівнем її досягнень. Відносна стабільність самооцінки відображається у показнику її стійкості. Вченими аргументовано, що самооцінка тісно пов'язана з діяльністю, активністю особистості, її прагненням до самовдосконалення. Якщо самооцінка стійка, людина має кращі передумови для діяльності, вільно обдумує її альтернативи, схильна інтерпретувати отриману інформацію як позитивну для себе [4].

М. І. Боришевський відзначає зв'язок самооцінки з рівнем прагнень, який формується на основі оцінки особистістю своїх можливостей, успіхів, невдач під час виконання завдань певної складності та є важливим механізмом, який коригує самооцінку [3].

Отож самооцінка є рефлексивним компонентом самосвідомості, виражається в оцінці особистістю своїх можливостей, якостей, свого місця у світі. Самооцінка виступає важливою внутрішньою умовою регуляції поведінки і діяльності. Якість самооцінки, її адекватність, стійкість, глибина здійснюють відчутний вплив на процес саморегуляції.

Поведінковий компонент самосвідомості запускає в дію когнітивний та афективний компоненти у процесі прийняття рішень та управління своєю поведінкою. Саме цей компонент забезпечує єдність усіх трьох компонентів і створює можливості для реалізації уявлень про себе у діяльності та спілкуванні, управлінні своєю поведінкою, самоконтролі, а також забезпечує можливість саморозвитку. Таким чином, саморегуляція складних психічних актів, які входять до складу діяльності і поведінки людини, є кінцевою ланкою самосвідомості.

Н. І. Мащенко виокремлює два типи регулятивно-інтеграційних функцій самосвідомості: інтроцентричні та екстроцентричні [13].

Інтроцентричні – орієнтовані на реалізацію особистих цілей і завдань. Саморегуляція відбувається у системі дій «Я й Я», де перед-

бачається специфічний вид взаємодії особистості зі собою. Основна форма саморегуляції виражається у свідомій роботі особистості над собою, коли поставлено за мету щось змінити, розвинути, вдосконалити у собі й здійснювати послідовну і планомірну діяльність заради досягнення мети. Ця функція забезпечує можливість саморозвитку, самовдосконалення [13].

Екстроцентричні – орієнтовані на досягнення цілей і вирішення завдань, не пов'язаних напряму з особистими цілями і завданнями. Саморегуляція здійснюється у системі «Я та інші», де саморегуляцію спрямовано на більшу адекватність людини стосовно інших людей [13].

Регулятивна роль самосвідомості полягає у тому, що вона є джерелом мотивації до діяльності, скерованої на підтримку і розвиток особистості. Високий рівень розвитку саморегуляції поведінки, що проявляється у диференційованості та адекватності усвідомлених поведінкових реакцій, вчинків, вербальних проявах, припускає наявність достатньо зрілого стану розвитку самосвідомості.

Завдяки аналізу різних теоретичних і методологічних підходів до проблеми самосвідомості виокремлено базові положення, які утворюють основу характеристики професійної самосвідомості практичних психологів. Самосвідомість – складне багатогранне особистісне утворення, яке характеризує уявлення людини про себе, впливає на особливості організації життєдіяльності та є однією з внутрішніх умов розвитку особистості. Як уже було сказано, її когнітивний, афективний і поведінковий компоненти мають відносно незалежну траєкторію розвитку, але у своєму функціонуванні демонструють тісний взаємозв'язок. Розвиток самосвідомості є однією з внутрішніх умов розвитку і вдосконалення людини.

Для характеристики феномену професійної самосвідомості проаналізуємо її тлумачення різними авторами, їх змістове наповнення. Є. О. Клімов розглядає професійну самосвідомість як один із критеріїв підготовленості фахівця, як регулятор професійної діяльності та побудови професійної кар'єри. Професійна самосвідомість виявляє себе в образі суб'єкта, який включає у себе актуальний «образ Я» (знання про свій функціональний стан, своє місце у системі міжособистісних відносин, свої можливості та обмеження), а також узагальнений «образ Я» («Я концепція» – Я у минулому, Я зараз, Я у майбутньому; Я серед інших, Я як представник професійної спільноти, Я як організм, як індивідуальність, як член суспільства). Професійна самосвідомість є частиною самосвідомості і тісно пов'язана з розвитком особистості загалом [9].

А. К. Маркова розглядає професійну самосвідомість як компонент операційної сфери праці і включає у неї: усвідомлення людиною норм, правил, моделей своєї професії як еталонів для усвідомлення своїх якостей; усвідомлення цих якостей в інших людях, порівняння себе з абстрактним або реальним колегою; врахування оцінки себе як фахівця з боку колег; самооцінку людиною своїх окремих сторін – розуміння себе, своєї професійної поведінки, емоційне ставлення до себе і самооцінку [12].

Дослідники називають такі аспекти змістової характеристики професійної самосвідомості:

- регулятор професійних дій;
- складова самосвідомості особистості;
- установка стосовно себе як суб'єкта професійної діяльності;
- прояв свідомості, пов'язаний з професійною діяльністю;
- усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності;
- усвідомлення своєї належності до професійної групи;
- усвідомлення особливостей своєї професійної діяльності;
- пізнання себе у професійній діяльності [6].

Окреслюючи головні характеристики професійної самосвідомості, можна сформулювати дефініцію професійної самосвідомості практичного психолога. Професійна самосвідомість практичного психолога – це складне особистісне утворення, що формується у процесі участі в професійній діяльності психолога, складається з уявлень про себе як про практичного психолога, що включає образ себе як практичного психолога, оцінку себе як практичного психолога, ставлення до себе як до практичного психолога, і є важливою умовою його професійного розвитку.

Аналіз змісту поняття професійної самосвідомості вимагає звернення до питання структури цього феномену. Оскільки для поняття професійної самосвідомості родовим є поняття самосвідомості особистості, то, розглядаючи її, будемо спиратись на трьохкомпонентну структуру (когнітивний, афективний і поведінковий компоненти), до якої найчастіше вдаються у своїх розвідках професійної самосвідомості представники різних професійних груп:

- образ «Я як фахівець»;
- самопізнання;
- знання про свою професію;
- професійна самооцінка;
- ставлення до себе;
- позитивне ставлення до модальності «Я фахівець», «Я особистість»;

- розуміння себе;
- ставлення до системи міжособистісних відносин у професійній діяльності;
- ставлення до себе як до фахівця;
- ставлення до професії;
- задоволення собою і своєю професійною діяльністю;
- саморегуляція професійної діяльності;
- самореалізація;
- саморозвиток;
- готовність до професійних дій стосовно об'єкта професійної діяльності;
- самоактуалізація.

Розкриваючи структурні компоненти професійної самосвідомості, можна констатувати:

1. Будову професійної самосвідомості потрібно розглядати як єдність трьох складових: когнітивної, афективно-оціночної і регулятивної.

2. Зазначені компоненти мають специфічний зміст, який залежить від професійної належності, а також етапу професійного розвитку суб'єкта.

3. Кожен компонент у структурі професійної самосвідомості необхідно розглядати: в розрізі протікання і розгортання процесу та з точки зору результату процесу.

4. Когнітивна підструктура трактується як система уявлень про себе як суб'єкта власної професійної діяльності; як процес самопізнання – знання про себе, про свої якості, а також знання про свою професію.

5. Афективно-оціночна підструктура – це відносно стійке ставлення до свого професійного «Я», професійна самооцінка, самооцінка особистісних якостей і співвідношення їх з образом професії.

6. Регулятивна підструктура характеризується задоволенням своєю професійною діяльністю; саморегуляцією своєї професійної діяльності, здатністю і прагненням до саморозвитку, самовдосконалення, готовністю до професійних дій стосовно об'єкта професійної діяльності.

У визначені змістових характеристик кожного компонента професійної самосвідомості практичного психолога ми спирались на виявлені властивості і характеристики професійної самосвідомості представників різних професій, виділили декотрі специфічні характеристики, які обумовлюють реалізацію практичного психолога у професійній діяльності.

Когнітивний компонент професійної самосвідомості практичного психолога включає у себе професійний образ «Я». Як головну ланку у формуванні професійного образу «Я» практичного психолога необхідно розглядати самопізнання. Самопізнання – це складний, багаторівневий процес, індивідуалізований у часі [19]. Процес самопізнання полягає у тому, що людина, отримуючи знання про себе як фахівця, розширює ці знання і формує загальне уявлення про себе як фахівця. Співвідношення цих знань з вимогами і нормами, які висуває суспільство до певної професії, надають людині можливість визначити своє місце у конкретній професійній групі.

Самопізнання здійснюється через ставлення людини до інших людей, через різноманітні форми зв'язку її «Я» з «Я» інших. Пізнаючи себе як фахівця, людина постійно порівнює себе з іншими фахівцями, що поступово веде до формування образу «Я як фахівець».

Практичний психолог пізнає себе як фахівця не тільки через порівняння себе з іншими психологами, але й через спілкування з клієнтами. Вивчаючи особливості особистості клієнта, практичний психолог приглядається до себе, порівнює себе з ним, ще краще пізнає себе і свої можливості як практичного психолога.

За допомогою самопізнання формуються складові узагальненого образу себе як практичного психолога, які відображають стійкі уявлення про себе як особистість, як практичного психолога та як фахівця. Особливе значення у процесі самопізнання себе як практичного психолога, як фахівця має безперервність цього процесу, що виявляється у неперервному русі знань про себе, в їх уточненні, поглибленні та розширенні.

Результат процесу самопізнання можна позиціонувати як систему знань про себе, що об'єднуються в образі «Я практичний психолог», «Я фахівець», що складається з чотирьох взаємодоповнюючих уявлень:

- 1) уявлення про свої особистісні та професійні здібності й можливості;
- 2) уявлення про себе як про суб'єкта професійної та особистісної взаємодії з іншими;
- 3) уявлення про себе як про практичного психолога, фахівця нині;
- 4) уявлення про себе як про практичного психолога, фахівця у майбутньому, яким хочеться стати.

Дослідження когнітивної структури професійної самосвідомості практичного психолога вказують на те, що професійний образ «Я» набуває специфічних особливостей в процесі професійного становлення

особистості та професійної діяльності практичного психолога і залежить від характеру включення його у професійну діяльність. Когнітивна складова професійної самосвідомості практичного психолога охоплює знання про професію та вимоги, які остання висуває до людини.

Афективно-оціночний компонент професійної самосвідомості практичного психолога розглядають через професійну самооцінку, ставлення до себе як до фахівця. Професійну самооцінку практичного психолога можна тлумачити як оцінку особистістю себе як практичного психолога, своїх якостей, можливостей і свого місця у професійному середовищі.

До афективно-оціночного компонента професійної самосвідомості практичного психолога потрібно включити, окрім професійного аспекту, ще й особистісний, оскільки особистісні особливості практичного психолога мають відчутний вплив на успішність здійснення ним професійної діяльності.

Прийняття себе, повага до себе як до особистості є основою формування позитивного ставлення до себе як до практичного психолога. Зазначимо, що безпосередній вплив на формування ставлення до себе як до практичного психолога має ставлення до професії. Негативне ставлення до своєї професії є джерелом викривлення картини свого професійного шляху, порушення процесу формування уявлення про своє професійне призначення. Л. О. Шарапов, досліджуючи професійну самосвідомість студентів-психологів, наголошує на значенні цього компонента у структурі, формуванні і розвитку професійної самосвідомості [20].

Усвідомлення психологом ставлення колег і клієнтів до себе важливе для формування професійної самооцінки практичного психолога. У взаємодії з клієнтами і колегами відбувається порівняння їх оцінок і думок із уявленнями про себе як про особистість і як про практичного психолога. У самооцінці на основі результатів такого порівняння відбивається рівень намагань, прагнення до результатів у своїй професійній діяльності, до самовдосконалення. Показником високого рівня розвитку професійної самосвідомості є адекватність професійної самооцінки практичного психолога, оскільки вона дозволяє правильно оцінювати себе, прояви своєї особистості в конкретних професійних ситуаціях. Вона впливає на визначення цілей і на професійні плани індивіда.

Самооцінка впливає на ефективність і результати діяльності, реакцію на успішність професійної діяльності та взаємодії з іншими людьми, визначає характер саморозвитку, виступає основою процесів

самоконтролю, самопізнання, саморегуляції, самовиховання; впливає на поведінку людини, визначає рівень домагань особистості.

Афективно-оціночний компонент професійної самосвідомості практичного психолога визначається такими характеристиками, як-от: параметри професійної самооцінки (адекватність); ставлення до своєї професії; ставлення до себе як до особистості, фахівця (прийняття–неприйняття, повага до себе як до фахівця, особистості). Ці характеристики в єдності визначають поведінковий компонент професійної самосвідомості. Отже, рівень професійної самосвідомості має особливе значення для професійного становлення і розвитку практичного психолога і формування особистості як фахівця.

Висновки. Теоретичний аналіз проблеми професійної самосвідомості практичного психолога дає змогу зробити певні висновки та узагальнення. Самосвідомість виступає важливою умовою розвитку і вдосконалення людини за рахунок її специфічних функцій, таких як самопізнання, самооцінка, самоконтроль, саморегуляція.

Розвиток самосвідомості супроводжується якісними змінами, які характеризуються зростанням активності особистості, ускладненням способів пізнання себе. Головними чинниками розвитку самосвідомості є власна практична діяльність людини та її взаємодія з іншими людьми.

Вчені розглядають структуру самосвідомості як єдність трьох компонентів: когнітивного (знання про себе), афективного (ставлення до себе, самооцінка) і поведінкового (саморегуляція). Отже, самосвідомість – складне багатогранне особистісне утворення, яке характеризує уявлення людини про себе, впливає на особливості організації життєдіяльності та є однією з внутрішніх умов розвитку особистості.

Професійне становлення і розвиток практичного психолога доцільно розглядати як становлення, зростання і реалізацію у діяльності професійно значущих особистісних якостей і здібностей, знань та умінь, як активне якісне перетворення психологом свого внутрішнього світу. Розвиток професіоналізму практичного психолога неможливий без становлення його суб'єктності, одним зі стрижневих проявів якої є професійна самосвідомість.

Професійну самосвідомість практичного психолога слід трактувати як складне особистісне утворення, що формується у процесі участі в професійній діяльності психолога, складається з уявлень про себе як про практичного психолога, що включає образ себе як практичного психолога, оцінку себе як практичного психолога, ставлення до себе як до практичного психолога, і є важливою умовою його професійного розвитку. Вона має складну багатокомпонентну структуру, яка розгля-

дається як єдність трьох компонентів: когнітивного, афективно-оціночного і поведінкового. Розвиток професійної самосвідомості є важливою умовою професійного розвитку та основою професіоналізму практичного психолога.

1. Анцыферова Л. И. Развитие личности специалиста как субъекта своей профессиональной жизни. *Психологические проблемы формирования личности профессионала*. М., 1991. С. 27–42.

2. Бернс Р. В. Развитие Я-концепции и воспитание / пер. с англ. М: Прогресс, 1986. 360 с.

3. Борышевский М. И. Психологические особенности самосознания подростка. К.: Вища школа, 1980. 167 с.

4. Бороздина Л. В. Что такое самооценка? *Психологический журнал*. 1992. Т. 13. № 4. С. 99–110.

5. Главацька О. Основи самовиховання особистості. К.; Тернопіль: Кондор, 2008. 206 с.

6. Деркач А. А., Москаленко О. В., Пятин В. А. Акмеологические основы профессионального самосознания личности. Астрахань: Изд-во АГПУ, 2000. 330 с.

7. Дружиніна І. А. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів: дис. ... канд. психол. наук. К., 2009. 205 с.

8. Каламаж Р. В. Професійна самосвідомість: теорія та практика формування у ВНЗ: навч.-метод. посібник. Острог: Вид-во НУ «Острозька академія», 2012. 148 с.

9. Климов Е. А. Психология профессионала. М.; Воронеж: Ин-т практ. психологии, 1996. 400 с.

10. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. М.: Политиздат, 1984. 435 с.

11. Кохан В. Г. Професійне зростання та творча активність особистості військового керівника. *Самовиховання як фактор розвитку особистості: матеріали науково-практичної конференції*. № 23. Ч. II. Хмельницький: НАПВУ, 2002. С. 61–68.

12. Маркова А. К. Психология профессионализма. М.: Знание, 1996. 308 с.

13. Мащенко Н. І. Соціально-психологічні чинники становлення професійної самосвідомості студентів технічних університетів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05. К., 2005. 18 с.

14. Оллпорт Г., Гордон В. Личность в психологи. М.: КСП; СПб.: Юнита, 1998. 345 с.

15. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории. М.: Мысль, 1971. 257 с.

16. Платонов К. К. Структура и развитие личности. М.: Просвещение, 1986. 254 с.

17. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека: пер. с англ. М., 1994. 480 с.
18. Столин В. В. Самосознание личности. М.: Смысл, 1983. 248 с.
19. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии. М.: Наука, 1977. 144 с.
20. Шарапов Л. О. Развитие профессионального самосознания практического психолога образования в процессе обучения в вузе: дис. ... канд. психол. наук. Белгород, 2000. 205 с.
21. Ander U. Self-awareness and self-knowledge in professions. Gothenburg, 2012. 324 p. URL: <https://gupea:ub.gu.se>

Marchuk A. V. Professional self-awareness as the basis of a practical psychologist's professionalism

The concept is analyzed and the main approaches to the essence, structure, functions and content of professional self-awareness are analyzed. Self-awareness is presented as an important condition for the development and perfection of an individual due to its specific functions: self-cognition, self-esteem, self-control, self-regulation, subjectivity.

The basic theoretical aspects of the problem of professional self-awareness as the basis of the professionalism of a practical psychologist are considered. An analysis of the relationship of self-awareness with the development of personality is carried out; the structure of self-awareness is characterized as the unity of three components: cognitive (knowledge about oneself), affective (attitude towards self, self-esteem) and behavioral (self-regulation).

The basic provisions that form the characteristics of professional self-awareness of practical psychologists are highlighted. Professional self-awareness is considered as part of self-consciousness. Self-consciousness is represented as a complex multifaceted personal notion, which determines the peculiarities of the organization of life and is one of the internal conditions for the development and perfection of the individual.

The content characteristic and structural components of professional self-awareness of a practical psychologist are presented: the regulator of professional actions; the component of self-consciousness of the person, the position to himself as a subject of professional activity, manifestation of consciousness associated with professional activity, awareness of himself as a subject of professional activity, awareness of his belonging to a professional group, awareness of the particulars of his professional activities, cognition of himself in professional activities.

The connection of personal and professional self-awareness with the process of professional formation and the professionalism of a practical psychologist is revealed.

Key words: *self-awareness, professional self-awareness, structure of self-awareness, self-esteem, self-regulation, self-cognition.*

Стаття надійшла 31 травня 2018 р.